

Jakub Rzeszowski¹

Prawo wniesienia petycji do Parlamentu Europejskiego

Streszczenie: Niniejsza praca przedstawia instytucję petycji do Parlamentu Europejskiego w świetle obowiązujących regulacji prawnych z uwagi na dość ważną rolę, jaką odgrywa współcześnie. W pierwszej części pracy poruszono genezę, zakres podmiotowy oraz przedmiotowy petycji. W kolejnej części zwrócono uwagę na procedurę składania i rozpatrywania petycji. Następnie przywołano w pracy statystyki dotyczące liczby wniesionych petycji w latach 2000-2015 i dokonano krótkiej analizy. Z kolei na końcu pracy podsumowano pozasądowy środek ochrony praw w Unii Europejskiej wskazując na jego pozytywne, jak i negatywne cechy.

Słowa kluczowe: Unia Europejska, Parlament Europejski, Komisja Europejska, Karta Praw Podstawowych, petycja.

The right to petition the European Parliament

Summary: This paper presents the institution of the petition to the European Parliament in the light of the binding legal regulations because of the important role it fills contemporarily. The first part of the paper deals with the genesis, subjective and objective scope of the petition. In the next part the attention was paid to the procedure for submitting and considering petitions. Afterwards, the statistics on the number of petitions lodged between 2000 and 2015 were cited and a brief analysis was made. At the end of the paper, one of an out-of-court European Union remedies has been summarized, indicating its positive as well as negative features.

Key words: the European Union, the European Parliament, the European Commission, Charter of Fundamental Rights.

1. Wstęp

Prawo petycji do Parlamentu Europejskiego dostępne dla każdego obywatela Unii Europejskiej pełni dość ważną rolę w systemie europejskiego prawa unijnego. Poprzez swoją ugruntowaną pozycję ma za zadanie być narzędziem do pozasądowej

¹ Mgr Jakub Rzeszowski – Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu.

z języków Traktatów oraz otrzymywania odpowiedzi w tym samym języku wprowadziło wejście w życie Traktatu z Lizbony w 2009 roku¹².

Obecnie kwestia składania petycji znajduje swoje podstawy prawne w prawie traktatowym tj. art. 20 ust. 2 lit. d, art. 24 oraz art. 227 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej¹³ (dalej: TFUE) i art. 44 Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej¹⁴ (dalej: KPPUE), jak i w postanowieniach tj. art. 201-203 Regulaminu Parlamentu Europejskiego¹⁵ (dalej: RPE).

3. Zakres podmiotowy

Prawo petycji jest jednym z podstawowych praw przysługujących obywatelom Unii Europejskiej¹⁶. Regulacje obowiązujące w aktach prawa unijnego dość precyzyjne określają podmioty upoważnione do wniesienia petycji do Parlamentu Europejskiego. Na mocy art. 20 ust. 2 lit. d oraz art. 24 TFUE „obywatele Unii korzystają z praw i podlegają obowiązkom przewidzianym w Traktatach. Mają między innymi prawo do kierowania petycją do Parlamentu Europejskiego (...) w jednym z języków Traktatów oraz otrzymywania odpowiedzi w tym samym języku, (...) oraz odbywa się to zgodnie z postanowieniami art. 227”. Zgodnie z treścią art. 227 TFUE „wszyscy obywatele Unii, jak również wszystkie osoby fizyczne lub osoby prawne mające miejsce zamieszkania lub statutową siedzibę w Państwie Członkowskim, mają prawo kierowania, indywidualnie lub wspólnie z innymi obywatelami lub osobami, petycji do Parlamentu Europejskiego w sprawach objętych zakresem działalności Unii, które dotyczą ich bezpośrednio”. Co więcej art. 44 KPPUE stanowi, że „każdy obywatel Unii i każda osoba fizyczna lub prawna mająca miejsce zamieszkania lub statutową siedzibę w Państwie Członkowskim ma prawo petycji do Parlamentu Europejskiego”.

Z przytoczonych powyżej artykułów wynika, że krąg podmiotów do wniesienia petycji do Parlamentu Europejskiego jest dość szeroki. Wystarczy, aby dana osoba była obywatelem Unii Europejskiej albo stale zamieszkiwała na terenie państwa członkowskiego. Należy podkreślić, że prawo kierowania petycją do Parlamentu Europejskiego nie wymaga określonej liczby popierających petycję, jak ma to miejsce chociażby w europejskiej inicjatywie obywatelskiej (minimum milion podpisów)¹⁷. Dlatego też, petycję może złożyć np. pojedyncza osoba¹⁸. W praktyce wydaje się, że złożenie petycji indywidualnej lub grupowej nie ma żadnego formalnego znaczenia podczas weryfikacji petycji. Pojawia się za to głos, że liczba sygnatariuszy stanowi „dla Komisji ds. Petycji wyraźny sygnał, iż kwestie poruszane w danym wniosku są ważnym i palącym problemem społecznym”¹⁹. Możliwość wniesienia petycji posiadają również osoby prawne z zastrzeżeniem, że ich statutowa siedziba znajduje się na terenie pań-

¹² Tamże, s. 27.

¹³ Dz. Urz. UE 2012, C 326.

¹⁴ Dz. Urz. UE 2012 C 326/02.

¹⁵ Dz. Urz. UE 2011 L 116/1.

¹⁶ C. Mik, *Europejskie prawo wspólnotowe. Zagadnienia teorii i praktyki, t. I*, Warszawa 2000, s. 774.

¹⁷ D. Dyjak, *Pojęcie, charakter i podmioty uprawnione do złożenia petycji do PE*, [w:] R. Balicki, M. Jabłoński (red.), *Teoretyczne i praktyczne aspekty realizacji prawa petycji*, Wrocław 2015, s. 160.

¹⁸ Tamże, s. 160.

¹⁹ Tamże, s. 163.

stwa członkowskiego. W literaturze trafnie wskazuje się na spółki prawa handlowego, stowarzyszenia, pozarządowe organizacje międzynarodowe i fundacje²⁰. W sytuacji, gdy pod petycją złożyło podpis kilka osób fizycznych lub prawnych, sygnatariusze wyznaczają przedstawiciela i jego zastępców, którzy są uznawani za składających petycję (art. 201 ust. 3 zd. 1 RPE). Z kolei w przypadku, gdy przedstawiciel lub jego zastępca nie zostali wyznaczeni, pierwszy sygnatariusz lub inna odpowiednia osoba jest uznawana za składającego petycję (art. 201 ust. 3 zd. 2 RPE). Ponadto petycje do Parlamentu Europejskiego muszą zawierać nazwisko, obywatelstwo oraz miejsce zamieszkania każdej z osób składających petycję (art. 201 ust. 2 RPE).

4. Zakres przedmiotowy

Przedmiotem petycji zgodnie z art. 201 ust. 1 RPE są „sprawy objęte zakresem działalności Unii Europejskiej”. Ponadto jak wynika z art. 227 TFUE „sprawa będąca przedmiotem petycji musi dotyczyć bezpośrednio osoby składającej wniosek”. Chodzi o to, aby osoba lub osoby składające wniosek były związane z daną sprawą, a nie występowały na rzecz dobra ogółu²¹. Należy zgodzić się ze stwierdzeniem, że „wymóg bezpośredniości podmiotu składającego petycję w istocie ogranicza prawo petycji”²². Petycje dotyczą bardzo różnych zagadnień, jednak w literaturze wskazuje się najczęściej na:

- indywidualne problemy obywateli i przestrzegania praw obywatelskich (wolność słowa i zrzeszania się),
- problemy ochrony środowiska naturalnego i zdrowia obywateli,
- problemy ochrony konsumentów,
- problemy zatrudnienia i polityki społecznej,
- problemy wzajemnego uznawania kwalifikacji zawodowych,
- problemy działanie organów lokalnych, jak i centralnych,
- problemy krajowe dotyczące zgodności prawa krajowego z prawem europejskim,
- problemy związane z wewnątrzunijnym przepływem osób, towarów, kapitału i rynku wewnętrznego,
- wezwania do ustanowienia prawa na poziomie unijnym będącego źródłem zobowiązań dla państw członkowskich²³.

5. Inne wymogi

Petycje muszą być sporządzone w jednym z języków urzędowych Unii Europejskiej. Petycje sporządzone w innych językach są rozpatrywane tylko wówczas,

²⁰ A. Łazowski, *Ochrona praw jednostek w prawie Wspólnot Europejskich. Pozasądowe mechanizmy ochrony praw przed instytucjami i organami Wspólnot Europejskich*, Kraków 2002, s. 98.

²¹ D. Dyjak, *Przedmiot i forma petycji do PE*, [w:] R. Balicki, M. Jabłoński (red.), *Teoretyczne i praktyczne aspekty realizacji prawa petycji*, Wrocław 2015, s. 168

²² E. Wójcicka, dz. cyt., s. 33.

²³ B. Audycka, *Z gminy do Europy: petycja do Parlamentu Europejskiego jako narzędzie rozwiązywania konfliktów lokalnych i regionalnych*, Warszawa 2013, s. 18-19.

gdy składający petycję dołączy ich tłumaczenie na jeden z języków urzędowych. Ponadto należy pamiętać, że Parlament Europejski prowadzi korespondencję ze składającym petycję co do zasady w tym języku urzędowym, na jaki przetłumaczono petycję, chyba że Prezydium Parlamentu Europejskiego podejmie decyzję prowadzenia korespondencji w innym języku używanym w danym państwie członkowskim (art. 201 ust. 5 RPE).

6. Procedura składania i rozpatrywania petycji

Petycje można składać w następujący sposób:

- poprzez pocztę, czyli sporządzenie stosownego pisma,
- poprzez formularz internetowy zamieszczony na stronie internetowej Parlamentu Europejskiego²⁴.

Po spełnieniu określonych wymagań formalnych (zob. zakres przedmiotowy) petycja jest wpisywana do rejestru ogólnego w kolejności ich wpływania i następnie przekazywana Komisji ds. Petycji do analizy i oceny (art. 201 ust. 6 RPE). Komisja składa się z 34 członków. Są to posłowie Parlamentu Europejskiego. Przewodniczącą Komisji jest Cecilia Wikström (Szwecja) a wiceprzewodniczącymi są Rosa Estaràs Ferragut (Hiszpania), Roberta Metsola (Malta), Marlene Mizzi (Malta) oraz Pál Csáky (Słowacja)²⁵. Posiedzenia Komisji odbywają się co do zasady co miesiąc, z wyjątkiem sierpnia (tzw. „wakacje parlamentarne”)²⁶. Za przygotowanie posiedzenia Komisji odpowiada stały sekretariat²⁷.

Komisja po zapoznaniu się z daną petycją orzeka o dopuszczalności lub niedopuszczalności petycji. Petycje uznane przez Komisję za niedopuszczalne podlegają archiwizacji i nie są przedmiotem dalszych działań²⁸. Decyzja ta wraz z uzasadnieniem doręczana jest skarżącemu na piśmie²⁹. W stosownym przypadku Komisja może zalecić składającemu petycję inne drogi odwoławcze³⁰. Może być to inny organ Unii Europejskiej np. Rzecznik Praw Obywatelskich³¹, organ spoza Unii Europejskiej np. Europejski Trybunał Praw Człowieka lub organ krajowy np. krajowa komisja petycji³². Co istotne, jeżeli Komisja nie osiąga konsensusu w sprawie dopuszczalności petycji, petycja ogłaszana jest jako dopuszczalna na wniosek co najmniej jednej czwartej członków komisji (art. 201 ust. 7 zd. 2 RPE). Petycje wpisane do rejestru zasadniczo posiadają status dokumentów jawnych, zaś imię i nazwisko składającego petycję oraz treść petycji mogą zostać dla celów przejrzystości opublikowa-

²⁴ *Portal petycji*, https://petiport.secure.europarl.europa.eu/petitions/pl/faq#_Toc457916236 [10.05.2017].

²⁵ Parlament Europejski - Komisje, <http://www.europarl.europa.eu/committees/pl/peti/members.html> [10.05.2017].

²⁶ *Portal petycji*, dz. cyt.

²⁷ Tamże.

²⁸ Tamże.

²⁹ Tamże.

³⁰ R. Grzeszczak, *Art. 227, [w:] Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej. Komentarz. T. III, Warszawa 2012*, dostęp online: <https://sip-1lex-1pl-100078an4366b.han3.uci.umk.pl/#/komentarz/587326787/124227> [12.05.2017].

³¹ J. Maliszewska-Nienartowicz, *System instytucjonalny i prawny Unii Europejskiej*, Toruń 2010, s. 107.

³² *Portal petycji*, dz. cyt.

ne przez Parlament Europejski (art. 201 ust. 9 RPE). Warto zaznaczyć, że składający petycję może zwrócić się z wnioskiem o utajnienie jego nazwiska w celu ochrony swojej prywatności. Parlament Europejski zobowiązany jest przychylić się do tego wniosku. W sytuacji gdy w związku ze skargą składającą petycję nie może zostać wszczęte postępowanie z powodu anonimowości, składający petycję konsultowany jest w sprawie kroków, które mają zostać podjęte w następstwie tej skargi (art. 201 ust. 10 RPE). Składający petycję ma również prawo do zwrócenia się z wnioskiem, by jego petycja została rozpatrzona w trybie poufnym (art. 201 ust. 11 RPE). Parlament Europejski dokłada w ten sposób wszelkich starań, aby treść petycji nie została udostępniona do wiadomości publicznej³³.

W przypadku uznania danej petycji za dopuszczalną Komisja ds. Petycji podejmuje decyzję o niezbędnych działaniach³⁴. Petycja jest rozpatrywana przez Komisję w ramach jej zwyczajowej działalności w formie debaty na posiedzeniu zwyczajnym, bądź też w formie procedury pisemnej (art. 202 ust. 1 RPE). Składający petycję może wnioskować o to, aby uczestniczyć w debacie na posiedzeniu albo zostać zaproszony przez Komisję. W zależności od okoliczności sprawy „Komisja ds. Petycji może:

1. zwrócić się do Komisji Europejskiej o przeprowadzenie wstępnego postępowania i przedstawienie informacji dotyczących zgodności z prawem unijnym;
2. przekazać petycję innym komisjom Parlamentu Europejskiego dla informacji lub podjęcia dalszych działań;
3. w wyjątkowych przypadkach przygotować i przedstawić Parlamentowi pełne sprawozdanie, które zostanie poddane głosowaniu na posiedzeniu plenarnym, przeprowadzić wizytę wyjaśniającą w kraju lub regionie, którego dotyczy petycja oraz przygotować sprawozdanie zawierające uwagi i zalecenia;
4. lub podjąć jakiegokolwiek inne działanie, które uzna za właściwe dla pomyślnego rozwiązania danej sprawy lub udzielenia składającemu petycję właściwej odpowiedzi³⁵.

Po zakończeniu procedury rozpatrywania petycji sprawa jest zamykana. Powyższą wiadomość przekazuje się osobie wnoszącej petycję (art. 202 ust. 9 zd. 2 RPE).

W literaturze przedmiotu można znaleźć stanowisko, że zalecenia i decyzje Komisji ds. Petycji „nie skutkują bezpośrednim obowiązkiem prawnym dla stron uczestniczących w sporze³⁶. Oznacza to, że nie mają one charakteru wiążącego³⁷. Należy jednak pamiętać o tym, że Komisja ds. Petycji może zlecić wszczęcie postępowania przeciwko państwu członkowskiemu przez Komisję Europejską w związku z naruszeniem z tytułu niewdrożenia prawa europejskiego lub niewłaściwego stosowania jego przepisów w wyniku czego może dojść do zmian w krajowym ustawodawstwie³⁸.

³³ D. Dyjak, *Procedura postępowania w przedmiocie rozpatrzenia petycji*, [w:] R. Balicki, M. Jabłoński (red.), *Teoretyczne i praktyczne aspekty realizacji prawa petycji*, Wrocław 2015, s. 177.

³⁴ E. Wójcicka, dz. cyt., s. 37.

³⁵ *Portal petycji*, dz. cyt.

³⁶ Tak: J. Barcik, A. Wentkowska, *Prawo Unii Europejskiej*, Warszawa 2014, s. 425; E. Wójcicka, dz. cyt., s. 38.

³⁷ D. Dyjak, *Pojęcie, charakter i podmioty uprawnione do złożenia petycji do PE*, [w:] R. Balicki, M. Jabłoński (red.), *Teoretyczne i praktyczne aspekty realizacji prawa petycji*, Wrocław 2015, s. 158.

³⁸ E. Wójcicka, dz. cyt., s. 38.

Ponadto Komisja ds. Petycji nie posiada uprawnień do przyznawania zadośćuczynienia stronom sporu³⁹. Co istotne, Komisja ds. Petycji nie może uchylić decyzji podjętych przez właściwe krajowe władze sądowe lub polityczne⁴⁰. Dlatego słusznie uważa się, że Komisja ds. Petycji pełni rolę jedynie organu opiniodawczego⁴¹. Jej samodzielne działania często sprowadzają się do współpracy z innymi instytucjami unijnymi.

7. Statystyki dotyczące petycji

Aby móc dokonać oceny instytucji petycji należy przywołać odpowiednie liczby, które wyłaniają się z corocznych sprawozdań z działalności Komisji ds. Petycji.

Tabela 1. Petycje do Parlamentu Europejskiego w latach 2000-2016

Rok	Liczba ogólna petycji ⁴²	Petycje dopuszczalne	Petycje niedopuszczalne
2000	908	578	330
2001	1 132	812	320
2002	1 601	1 186	415
2003	1 315	858	457
2004	1 002	623	379
2005	1 032	628	318
2006 ⁴³	1 021	667	354
2007	1 506	1 089/9803 ⁴⁴ /	526 ⁴⁵
2008	1 886	1 065	821
2009	1 924	1 108	816
2010	1 746	988	667
2011	2 091	998	416
2012	2 322	1 406	580
2013	2 891	1 844	1 047
2014	2 715	1 630	1 083
2015	1 431	943	483

Źródło: opracowanie na podstawie: Sprawozdania w sprawie działalności Komisji Petycji w roku parlamentarnym marzec 2004 – grudzień 2005, A6-0178/2006, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A6-2006-0178+0+DOC+XML+V0//>

³⁹ Tamże, s. 38.

⁴⁰ Tamże.

⁴¹ D. Dyjak, *Pojęcie, charakter...*, dz. cyt., s. 157.

⁴² Liczba ogólna petycja czasem może nie być równa sumie liczb petycji dopuszczalnych i niedopuszczalnych. Wynika to z tego, że w niektórych sprawach decyzja o uznaniu petycji za dopuszczalną lub niedopuszczalną nie została jeszcze podjęta. Publikowane sprawozdania nie poprawiają tych danych.

⁴³ Brak danych w sprawozdaniach Komisji Petycji. Takie dane podaje O. Marzocchi, *Noty faktograficzne o Unii Europejskiej*, http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/pl/displayFtu.html?ftuld=FTU_2.1.4.html [15.05.2017].

⁴⁴ O. Marzocchi podaje inną liczbę niż w sprawozdaniach Komisji.

⁴⁵ O. Marzocchi podaje dane chociaż nie ma jej w sprawozdaniach Komisji.

PL [20.05.2017], Sprawozdania w sprawie działalności Komisji Petycji w roku 2007, A6-0336/2008, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A6-2008-0336+0+DOC+XML+V0//PL> [20.05.2017], Sprawozdania w sprawie obrad Komisji Petycji w roku 2008, A6-0232/2009, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A6-2009-0232+0+DOC+XML+V0//PL> [20.05.2017], Sprawozdania w sprawie działalności Komisji Petycji w roku 2012, A7-0299/2013, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A7-2013-0299+0+DOC+XML+V0//PL> [20.05.2017], Sprawozdania w sprawie działalności Komisji Petycji w roku 2014, A8-0361/2015, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-%2f%2fEP%2f%2fTEXT%2bREPORT%2bA8-2015-0361%2b0%2bDOC%2bXML%2bV0%2f%2fPL&language=PL> [20.05.2017], Sprawozdania w sprawie działalności Komisji Petycji w roku 2015, A8-0366/2016, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-%2f%2fEP%2f%2fTEXT%2bREPORT%2bA8-2016-0366%2b0%2bDOC%2bXML%2bV0%2f%2fPL&language=PL> [20.05.2017].

Z przytoczonych powyżej danych wynika, że liczba petycji od roku 2000 do roku 2014 stale rosła. Po stałym wzroście liczby otrzymywanych petycji odnotowano silny spadek w 2015 roku tj. blisko o połowę. Spadek ten jest dowodem na odwrócenie powyższego trendu. Warto wspomnieć, że w roku 2013 było najwięcej złożonych petycji tj. 2 891. Prawdopodobnie wynika to z tego, że rok ten nazwano „Europejskim Rokiem Obywateli”⁴⁶. W związku z tym prowadzono na szeroką skalę rozmaite akcje informacyjne i promocyjne o przysługujących prawach obywatelom Unii Europejskiej. Z danych można zauważyć, że od roku 2000 do 2015 złożono łącznie prawie 27 tysięcy petycji. Dopuszczalność petycji w tych 15 latach kształtuje się średnio na poziomie pomiędzy 50 a 65 procent. Z kolei niedopuszczalność oscyluje średnio wokół 30 a 40 procent. Mając to na uwadze, należy zdecydowanie położyć większy nacisk na lepsze informowanie obywateli o warunkach formalnych dotyczących petycji, czyli w jakich sprawach można ją wnieść i jak tego dokonać etc. Najgłośniejsze petycje, które uzyskały blisko ponad 2 mln 800 tysięcy poparcia dotyczyły ACTA, czyli „Umowy handlowej dotyczącej zwalczania obrotu towarami podrabianymi”⁴⁷.

8. Zakończenie

Podsumowując należy stwierdzić, że prawo do petycji w Unii Europejskiej spełnia swoją rolę. Poczynione ustalenia wskazują, że informacje dostarczane za pomocą petycji mają duży wpływ na podjęcie działań legislacyjnych. Możliwość zwrócenia się do instytucji unijnych może przynieść zamierzony efekt, jaki chce osiągnąć wnioskodawca. Cała skuteczność petycji w dużym stopniu zależy od jej odpowiedniego przygotowania. Niestety jak wskazują dane, wciąż bardzo wiele petycji jest niedopuszczalnych z powodu niespełnienia wymagań formalnych, które nie należą do „wygórowanych”. Dlatego też potrzebna jest większa aktywność instytucji unijnych oraz państw członkowskich w zakresie przygotowania petycji zgodnej

⁴⁶ *Europejski Rok Obywateli 2013*, <http://europa.eu/citizens-2013/pl/about> [20.05.2017].

⁴⁷ M. Boniecka, *Petycja do Parlamentu Europejskiego*, „Zeszyt Studencki Kół Naukowych Wydziału Prawa i Administracji UAM” 2014, nr 4, s. 42.

z przepisami unijnymi. Złotym środkiem może być edukacja obywatelska w formie uczestnictwa w projektach lub programach dotyczących przygotowania petycji. Ponadto należy również starać się jeszcze bardziej wśród obywateli Unii Europejskiej rozpowszechnić informację o możliwości złożenia petycji do Parlamentu Europejskiego⁴⁸. W dzisiejszych czasach szczególnie pomocnym narzędziem może okazać się Internet.

Petycje są alternatywą dla kosztownych postępowań sądowych⁴⁹. Wnioskodawca nie ponosi z powodu przesłania petycji żadnej opłaty. Mankamentem natomiast jest brak maksymalnego terminu w którym wniesiona petycja powinna zostać rozpatrzona. W przyszłości należałoby ten termin zawrzeć. W chwili obecnej brak takiego przepisu powoduje, że niektóre petycje są rozpatrywane przez kilka lat.

Bibliografia

- Audycka B., *Z gminy do Europy: petycja do Parlamentu Europejskiego jako narzędzie rozwiązywania konfliktów lokalnych i regionalnych*, Warszawa 2013.
- Barcik J. Wentkowska A. (red.), *Prawo Unii Europejskiej*, Warszawa 2014.
- Boniecka M., *Petycja do Parlamentu Europejskiego*, „Zeszyt Studencki Kół Naukowych Wydziału Prawa i Administracji UAM” 2014, nr 4.
- Dyjak D., *Pojęcie, charakter i podmioty uprawnione do złożenia petycji do PE*, [w:] Balicki R., Jabłoński M. (red.), *Teoretyczne i praktyczne aspekty realizacji prawa petycji*, Wrocław 2015.
- Dyjak D., *Procedura postępowania w przedmiocie rozpatrzenia petycji*, [w:] Balicki R., Jabłoński M. (red.), *Teoretyczne i praktyczne aspekty realizacji prawa petycji*, Wrocław 2015.
- Dyjak D., *Przedmiot i forma petycji do PE*, [w:] Balicki R., Jabłoński M. (red.), *Teoretyczne i praktyczne aspekty realizacji prawa petycji*, Wrocław 2015.
- Dz. Urz. UE 2012, C 326.
- Dz. Urz. UE 2012 C 326/02.
- Dz. Urz. UE 2011 L 116/1.
- *Europejski Rok Obywateli 2013*, <http://europa.eu/citizens-2013/pl/about>.
- Grzeszczak, *Art. 227*, [w:] *Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej. Komentarz*. t. III, Warszawa 2012, <https://sip-1lex-1pl-100078an4366b.han3.uci.umk.pl/#/komentarz/587326787/124227>.
- Gubrynowicz A., *Obywatelstwo Unii Europejskiej, Stan obecny i perspektywy*, „Zeszyty Ośrodek Informacji i Dokumentacji Europejskiej” 2008, nr 8.
- Kowalik-Bańczyk K., *Komentarz do art. 21*, [w:] Wróbel A. (red.), *Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską*, Warszawa 2008.
- Łazowski A., *Obywatelstwo Unii Europejskiej – uwagi teoretyczne i praktyczne w dziesięć lat po wejściu w życie Traktatu z Maastricht*, [w:] Piontek E., Zawidzka A. (red.), *Szkice z prawa Unii Europejskiej, t. I*, Kraków 2003.

⁴⁸ Tamże, s. 51.

⁴⁹ A. Łazowski, *Ochrona praw...*, dz. cyt., s. 116.

- Łazowski A., *Ochrona praw jednostek w prawie Wspólnot Europejskich. Pozasądowe mechanizmy ochrony praw przed instytucjami i organami Wspólnot Europejskich*, Kraków 2002.
- Maliszewska-Nienartowicz J., *System instytucjonalny i prawny Unii Europejskiej*, Toruń 2010.
- Marzocchi O., *Noty faktograficzne o Unii Europejskiej*, http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/pl/displayFtu.html?ftuId=FTU_2.1.4.html.
- Mik C., *Europejskie prawo wspólnotowe. Zagadnienia teorii i praktyki, t. I*, Warszawa 2000.
- *Parlament Europejski – Komisje*, <http://www.europarl.europa.eu/committees/pl/peti/members.html>.
- *Portal petycji*, https://petiport.secure.europarl.europa.eu/petitions/pl/faq#_Toc457916236.
- Pszczółkowski P., *Jednostka partycypatywna i jej prawa*, [w:] Brodecki Z. (red.), *Ochrona praw jednostki*, Warszawa 2004.
- Sozański J., *Prawa człowieka w Unii Europejskiej*, Poznań 2010.
- Witkowska-Chrzonowicz K., *System instytucjonalny Unii Europejskiej*, [w:] Galster J. (red.), *Podstawy prawa Unii Europejskiej z uwzględnieniem Traktatu z Lizbony*, Toruń 2010.
- Wójcicka E., *Prawo petycji do Parlamentu Europejskiego*, „*Studia Prawnicze*” 2009, nr 3.